

Nyelv és politika

A politikai napilapok műfajelméletének és nyelvhasználatának vázlata

– Avagy egy retorika végnapjai és feltámadása (1984–89.) –

NÉMETH MIKLÓS

I. rész

A címbéli két évszám kiválasztása – két egymáshoz igen közeli esztendő – azt sejtetné, hogy valamiféle mikrovizsgálat lesz e dolgozat tárgya. Nos, aki erre számít, téved. Ugyanis négy év alatt a politikai sajtó egész műfaji rendszere, szóhasználatja megváltozott, és e változások vázlatos leírását tekintem elérendő célnak. 1984 és 1989 csak látszólag esik közel egymáshoz, valójában igen nagy szakadék van a kettő között. Egy nyelvészeti vizsgálat feladata éppen az lehetne, hogy ezt a „törésvonalat” megpróbálja rekonstruálni, illetve hogy bizonyítsa: a sajtó nyelve önmagában is félreismerhetetlen jelzője a kelet-közép-európai térség átalakulásának. Ha a nyelvhasználat, a stílus, a retorika megfigyelései bizonyítják, hogy a két esztendő sajtónyelve szoros kapcsolatban van (ha akarjuk, ha nem) a társadalmi-politikai feltételrendszerrel. A nyelv, és főképpen a sajtó olyan „állatorvosi ló”, amely mindig magán hordozza a társadalmi-politikai élet betegségeinek tüneteit. Más kérdés, hogyan viszonyul a sajtó nyelve az egész nyelvi rendszerhez, és mennyire illendő kiterjeszteni vizsgálatunk eredményeit a nyelv egészére. A kommunikációs helyzetből következően igen kicsi a sajtó nyelvének mozgástere, de e kis térben az egészhez mérten nem nagy változás is szembetűnő. És végül az igazán nagy kérdés: Képes-e jellegében, alapvető hibáiban megváltozni e jelrendszer, vagy esetleg nem is jelent a változás egyszerre másságot?

Eddig nagyvonalúan „sajtó”-ról beszéltem, pedig egyetlen napilap vizsgálatát végeztem el, a *Népszabadság*-ét. Természetesen nem véletlen, hogy éppen e lapra esett választásom. A Népszabadság évtizedekig a *Párt* lapja volt, az ország egyetlen törvényes pártjéé. Így talán még szorosabbak lehettek a szálak az újságnyelv és a politikai-társadalmi mikroklima között; a szorosra fűzött szálakat nevezhetjük ráhatásnak vagy pártirányításnak. Reményeim és elképzeléseim szerint a Népszabadság nyelvében talán a többi lapénál is erőteljesebben mutatkoznak meg azok a nyelvi, nyelvhasználati jelenségek, amelyek felderítésére vállalkoztam, könnyebb karikírozni, látványosabb ábrázolni a *váltást*.

Talán azt sem fölösleges indokolnom, miért éppen 1984 és 1989 nyelvére esett a választásom. 1984 volt az utolsó „békeév” a kelet-közép-európai diktatúrák életében, hiszen 1985 tavaszán Gorbacsovot választották az SZKP főtitkárává a Szovjetunióban, és megkezdődhetett a fájdalmas átváltozás, „a rút pártidiktatúra-báboknak pillangószépségű polgári demokráciákká” való átalakulása. Más részről nem tagadom, George Orwell: 1984. című műve is felderengett tudatomban a választáskor: van egy halvány, de nem észlelhetetlen lehetősége az orwelli és a magyarországi 1984 összejátszásának; a sorok mögött ugyanis mindig ott bujkál Orwell torz mosolya. (Legalábbis a dolgozat első részében.) 1989: talán ez az esztendő hozta a legtöbb fordulatot, és utolsó lezárt éve átalakulásunknak, másrészt 1990 a választási harcok jegyében telt el, és ez most a mi szempontunkból érdektelen. Azért érdektelen, mert a kampányévre jellemző hangnem, szóhasználat oly érdekes és sajátságos, hogy érdemes lenne egy külön dolgozatban foglalkozni e kérdéssel.

Céljaim nem politikai jellegűek, számomra a nyelvészeti vizsgálódás a lényeges. A politikával kapcsolatban inkább a tömeglélektan érdekel, vagyis az a mód, ahogyan a tájékoztatás manipulálja az embereket, és az a reakció, amellyel az egyén az adott üzenetre válaszolhat. Ennek a pszichológiai (megkockáztatom egy „manipulációelmélet” jegyében: pedagógiai) folyamatnak a nyelvi eszközeit kell a következőkben áttekintennem. Az egyes nyelvi jelenségek vizsgálatakor mindig fölteszem a kérdést: milyen szándék hozta létre az adott megnyilvánulást, mi a szándékolt hatása, és vajon mennyit ér el ebből? A szövegek, szövegrészek elemzésekor a szövszerkezetek, mondatok és a textus szintjén végeztem vizsgálódásaimat. A morféimák és a fonémák szintjét nem elemeztem. Igen fontosak viszont a szöveg szintjén végzett retorikai vizsgálatok. Látni fogjuk, hogy létezik egy ún. *káder-retorika* a maga merev normarendszerével: műfajaival, terminusaival, toposzaival. Végezetül: nem foglalkoztam helyesírási problémákkal, amelyekről amúgy sem lehet eldönteni, hogy a szerző kéziratában is benne voltak-e, vagy csak sajtóhibák.

Következzék tehát elsőként 1984!

Káder-retorika

Már felvettem a gondolatot, hogy létezik valamiféle **káder-retorika**, és megvannak a maga kedvelt műfajai is; tehát ismerkedjünk meg velük!

Első példánk a *megemlékezés valamely ország nagyságáról valamilyen nemzeti ünnepe alkalmából* nevezetű műfajból való. Ezek a laudatók – mindenki tudja – szinte kötelező érvényűek voltak, mindenki megemlékezett a másik ország ünnepeiről, és viszont elvárhatta ezt – a proletár internacionalizmus jegyében. Álljon itt egy ilyen dicsőítő beszéd – káder módra: „Harmincöt éve annak, hogy munkás-paraszt hatalom jött létre német földön, amely a nemzetközi proletariátus halhatatlanjait, Marxot és Engelst adta a világnak, amelyen a munkásmozgalom hajnalától kezdve sosem szűnt meg a harc az igazságosabb társadalmi rendért, s amelyen a múlt században és a századelőn igen erőteljes volt a nacionalista torzulásokkal szemben a munkásosztály internacionalizmusa (...) Az új állam nagyon nehéz helyzetből indult. (...) A NSZEP által a marxista-leninista eszmék szellemében vezetett nép erős akarattal és céltudatosan vágott neki az új életet teremtő és új reményeket ígérő munkának. (...) A szónok elismeréssel szólt azokról az eredményekről, amelyeket az NDK az országépítő munkában elért.” [1]. A beszéd következő részében a két állam *gyümölcsöző* kapcsolatait ismertette a szónok – itt eltekintek az idézetektől. Látható, hogy sajátos hármas tagolása van az efféle dicsőítő beszédeknek, amely a következő általános sémába sűríthető:

1. A szónok megköszöni az országnak, hogy olyan kiemelkedő munkásmozgalmi hősokeket adott a világnak, mint X, Y vagy Z. (Mintha bizony az ország érdeme lenne!)
2. A szónok ismerteti az adott testvéri ország által bejárt történelmi utat – három tételben:
 - A) A „háborús örökség”, a kezdet
 - B) Az építőmunka szépségei és nagysága
 - C) „De ma...” – azaz a jelen idillje
3. Országunk és az adott állam kapcsolatainak megfestése

Ez tehát a szerkezete egy ilyen országdicsőítő beszédnek. Talán sikerült az idézettel érzékeltetni a hármasságot. Látható, hogy a szónoklat első mondata megadja az alaphangot: sikerült annyira túlterhelni a szövegkezdő mondatot, hogy az első hallásra szinte felfoghatatlan. Ezzel sugallja a szónok a hallgatóságnak, hogy „Ez a beszéd úgyis túl igényes és művelt ahhoz, hogy Te megértsd” – és valóban, a hallgatóság jó része már itt elveszíti a fonalat. Ne feledkezzünk el róla, hogy ez a beszéd először előszóban hangzott el, azaz alapvetően *orális* funkciója volt – vagy megértette valaki elsőre, vagy nem tudta tovább követni. Az már más kérdés, hogy ez a beszéd megjelent nyomtatásban is, így az olvasónak van lehetősége addig rágódni e modattorzszülöttön, míg meg nem érti. Az idézett mondat bonyolultságát azzal sikerült elérni, hogy a határozói mellékmondatnak (állandó

határozói) három vonatkozó mellékmondata van. Ráadásul az egyes tagmondatok egyszerű mondatként is eléggé terjengősek lennének. Nem könnyíti a szövegrész megértését a káder-szótárból belégyömöszölt három idegen szó sem.

A néhány idézett sorban a fentiekben kívül is találhatunk bőségesen káder-retorikai eszközöket: a keserű múlt és az idilli jelen szembeállítására például már-már topikus a műfajban. Azután az annyira kedvelt hajnalmetafora, az örökös mozgalmi toposz, amely elterjedését a november 7-i műsorokból elmaradhatatlan szimbólumnak, az *Auróra* cirkálónak köszönheti (legalábbis sejtésem szerint). Más kérdés, hogy lehet-e egy mozgalomnak hajnala, anélkül, hogy képzavar gyanújába ne keveredne kifejezésünk. Elképzelhető-e a *hajnal* használata bármely más mozgalom kezdeteivel kapcsolatban? Azt hiszem, nem. Az „Edzett Ifjúságért Mozgalom hajnala” kifejezés például eléggé furcsán hangzik. Arról lehet itt szó, hogy a káder-retorika teljesen kisajátította a hajnalmetaforát a munkásmozgalom számára – és sikerült elterjesztenie, ezzel a jelen nyelvében jól leszűkítette a hajnal ikonológiai jelentéskörét. Kulcsszó idézett szövegünkben az *új* is, – az *új* szó jelentését ez a fajta nyelvhasználat teljesen eltolta a *jó* jelentésköre felé: szinte természetesen tartja, hogy ami új, az szükségképpen jó is. E két toposz olyan a sajtó „káderesített” nyelvében, mint a „Rózsásujjú hajnal kelt ki a ködből” sor Homérosznál. Lehet, hogy a *hajnali* mégis inkább tőle vették?

A *munkás-paraszt hatalom és a marxista-leninista eszmék* olyan jelzős szerkezetek, amelyek gyakorlatilag fölbonthatatlanok, alap- vagy meghatározó tagjuknak a főtitőtől eltérő használata már-már sérti a tárgyalt normarendszert. Ha maradunk Homérosznál, akkor a „sisakrázó deli Hektor” és a „leleményes Odüsszeusz” jut eszembe róluk. Azonban a párhuzam csak fenntartásokkal igaz:

1. A két beszédmód nem mérhető össze egymással, és nem is kívánom Homéroszt sértetgetni.
2. A káder-retorika „idült” szó szerkezetei mintha szorosabban tapadnának össze prózában, mint a homéroszi jelzős szerkezetek a hexameter követelte szigorú-rendben.

Az előbbieket szorosabb kapcsolatának oka nem a variációs lehetőségek hiánya, mint Homérosznál, hanem a nyelvi igénytelenség és a mindent legyőző kényelmesség. Elvégre könnyebb modulokból építeni, mint egyes apró elemekből.

Ki kell még térnünk a szöveg *szónok* szavára. A sorok mellett az újságban ugyanis egy fénykép látható. A fotón Faluvégi Lajos (ti. a szónok) látható, amint eléggé közlőrl betűzi a kezében tartott papírköteg felső lapját. Ennyit el kellett még mondanom – a bizalmaskodás jegyében – retorikánk művelőjéről.

Műfaji kalandozásunk következő állomása a *munkásmozgalmi nekrológ*. „Mély részvételt vettek végső búcsút Dabronaki Gyulától, a munkásmozgalom régi harcosától. (...) Dabronaki Gyula halálával a párt megbízható, hű harcosát veszítette el, akit gyermekkorától elszakíthatatlan szálak fűttek a mozgalomhoz. (...) Munkássága meghatározó jellegű volt a szervezet életében, elévülhetetlen érdemei vannak abban (...). Fáradhatatlanul munkálkodott a szocialista Magyarország megteremtéséért.

A család, a barátok, az Élelmiszeripari Dolgozók Szakszervezete nevében Szilágyi László, az ÉDOSZ titkára búcsúzott. Dabronaki Gyulát a Munkásmozgalmi Panteon sírkertjében helyezték végső nyugalomra. A gyászszertartás az Internacionálé hangjaival ért véget.” [2].

Itt is megvan a koreográfia:

1. Az elhunyt mozgalmi érdemeinek magasztalása. Kötelező zárlat: az elhunyt az egész ország érdekeit szolgálta.
2. A temetkezési ceremónia leírása. Legfontosabb: Ki búcsúztatta az elhunytat?

Ebben a szövegben hemzsegnék a megkövült jelzős szintagmák, melyeknek alap- vagy meghatározó tagját ez a zsargon nem is képes külön használni: *elszakíthatatlan szálak, elévülhetetlen érdemei, a szocialista Magyarország, végső nyugalomra, az Internacionálé hangjaival* stb. Ezek azt a nyelvi igényt vagy inkább igénytelenséget tükrözik, hogy minél kevesebb erőfeszítéssel lehessen „megoldani” egy ilyen sajtócikket. Csak a tulajdonneveket kell behelyettesíteni, és bármely munkásmozgalmi hős nekrológja elkészíthető. A generatív grammatika mintájára *generatív retorikának* nevezhetnénk ezt az állandósult képletrendszert.

A munkásmozgalom „kitermelte” a maga *rítusait*, melyeknek elnevezését mind átvette a sajtó. Ennek a „pogány szakralitásnak” a szertartásai közé tartozik pl. a hamvasztás (az idézett szövegben nem szerepelt), a Munkásmozgalmi Panteonban való temetkezés; e mozgalmi rítusrendszernek himnusza pedig az Internacionálé. Az, hogy egy effajta ünnepséggel mindig az *Internacionálé hangjaival ér véget*, bizonyos statikumot, megváltoztathatatlanságot jelez: az elvek, a rendszer állandóságát.

A sajtó tehát nagyon pontosan átvette e mozgalmi szakszavakat, az egysíkú „jelenségvilágot” még egysíkúbb nyelvvé ábrázolja. Nyelve nyilvánosságot adott ezeknek a rítusoknak, és velük a *mozgalmi metanyelv*-nek, felváltva velük az emberi magyar nyelvet.

A Munkásmozgalmi Panteon elnevezést egyébiránt igen szerencsétlennek tartom, hiszen a *panteon* szó jelentése eredetileg ’templom’ is volt. Márpedig egy magára valamit is adó munkásmozgalmi hős templomot csak képen látott, nemhogy abba temetkezzen, örök időkre. A kifejezésben az az elvetélt, ügyefogyott törekvés figyelhető meg, ahogyan a Mozgalom igyekszik összetákolni saját eklektikus mítoszával – tagadva mindenféle démoni spiritualitást. Egyfelől szeretne lerombolni mindent, ami spirituális, mitikus, másfelől ezek egy részéből mítoszt próbál alkotni magának.

Harmadik műfajunk a *belső vezércikk*. „A szovjet vezetés mégis abból indult ki: eleget kell tenni a népek azon óhajának, hogy nem szabad kihagyni egyetlen, mégoly távoli sikerrel kecsegtető lehetőséget sem, ami az emberiség békéjének erősítését szolgálhatja. A hatalmas felelősség, amely a Szovjetunió vállaira nehezedik a világbéke sorsáért, arra ösztönzi, hogy mindent alárendeljen az emberiség legfőbb sorskérdésének, újból és újból kísérletet tegyen a megegyezés keresésére. (...) Hazánkban – akár szerte a világon – sokakat aggaszt a kérdés: vajon teljesen beborul-e a nemzetközi égbolt, nincs többé kilátás a béke megszilárdítására, az enyhüléshez való visszakanyarodásra? Nem csupán a világnézetünkől idegen az ilyesfajta katasztrófahangulat.” [3].

A *belső vezércikk*nek nem sikerült olyan általános sémáját fölfedeznem, mint eddigi műfajainknak. De ennek ellenére rengeteg érdekességet tartogat számunkra. Általánosíthatóvá válik megfigyelésünk, hogy a káder-sajtó retorikája kedveli a biblikus-profétiás hangnemet, amint azt idézetünk is bizonyítja. (A másik igen kedvelt eszköze a familiaritás, a család nyelve, de erről később lesz szó.) Kedveli a sarkítást, azt a tündérmese-effektust, amelyben a Jó és Gonosz harcol egymással; mint itt a cikkben, ahol a Szovjetunió mint egy önkívületben rángatózó hős próbálja tartani a vállaira nehezedő felelősséget. A *Szovjetunió vállai* – ez önmagában is képzavar-nyanus kifejezés lenne. Nem elhanyagolható a konkretizálás mértéke sem: a *szovjet vezetés*, a *Szovjetunió* – ezek a cikk legkonkrétabb alanyi kategóriái. Igaz, legalább egyikük tulajdonnév – bár a szárazföld egyhatodát jelenti. Ez a fajta mindent elmosó, általánosító, személytelen újságírás a *szocialista Magyarország* terméke. A „képzavar-termelésben” mindenesetre élre tört ez a publicisztika. A szerző nem elégedett meg előbbi alkotásával, hanem újabb zavaros kifejezést vezet be: a *nemzetközi égbolt* fogalmát. Úgy látszik, ez is internacionalizálódott. Zseniálisan él az újságíró a szónoki kérdés eszközével, a lehető legsötétebb jövő képét vetítve honfitársai elé apokaliptikus látomásként. Ezt az alternatívát nyújtja, de még így sem érzi eléggé egyértelműnek a választást, meg is válaszolja a szónoki kérdést, meghozza olvasóinak, honfitársainak nevében – azok véleményének megkérdezése nélkül. Vajon miért semmisíti meg a kérdés pszichológiai hatását azzal, hogy megválaszolja, és miért vált át többes szám első személyre, a mi nevünkben válaszolva? Az olvasó hálás lehet a szerzőnek, hogy e művet elolvassán végre megtudta: milyen is az ő saját világnézete. Ezért sem fölösleges időtöltés újságot olvasni...

Publicistánk szóhasználatát sem marad el egyéb erőnyeitől, például „amerikai burzsoá megfigyelőket” [4] emleget műve egy további részében. Valójában csak ő tudna válaszolni, miért választotta a pejoratív *burzsoá* kifejezést. Hiszen írhatott volna *polgárit* is helyette, vagy urambocsá! csak „amerikai megfigyelőket”.

A *színes rövidhír* elemzéséhez három hírrészletet választottam.

1. „Veress Péter külkereskedelmi miniszter Hriszto Hrisztovnak, a Bolgár Népköztársaság külkereskedelmi miniszterének *meghívására* szeptember 28. és 30. között *látogatást tett* az őszi plovdivi vásáron.” [5]
2. „...Az MSZMP KB *meghívására* szeptember 26. és október 1. között *látogatást tett hazánkban* Eduardo Viera, az Uruguayi Kommunista Párt Politikai Bizottságának tagja.” [6]

3. „A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága meghívására szeptember 23. és 30. között látogatást tett hazánkban a Japán Szocialista Párt munkásküldöttsége.” [7]

Az ilyen híreket az MTI szakemberei gyártották nagy sorozatban. Arra sem vették a fáradságot, hogy legalább más mondatszerkezetet, más szavakat használjanak az ugyanazon lapszám ugyanazon oldalán (!) egymás alatt megjelent hírekben. Ez a nyelvi igénytelenség és semmitmondás lehetséges maximuma. Hogy mit csináltak itt ezek az államférfiak, arról legfeljebb ilyesféle, igen tartalmas híradás szólt: „...a szívélyes elvtársi légkörű találkozóon kölcsönösen tájékoztatták egymást a két ország helyzetéről, pártjaik tevékenységéről. Véleményt cseréltek a nemzetközi helyzet, valamint a nemzetközi kommunista mozgalom időszzerű kérdéseiről” [8]. Ebből azután mindent megtud az olvasó. Bár azt hiszem, ezeknek a nyelvi közleményeknek a célja igazából nem is az olvasó tájékoztatása. Sokkal inkább arról lehet itt szó, hogy a sajtó valamiféle protokollnak, elvárásrendszernek tesz eleget: ilyen módon a közlemény csak a benne érintetteknek szól. Az olvasó tájékoztatása – a sajtó jellegéből adódóan csak erre képes – tulajdonképpen már nem is szempont. És ez az igazi bűn: nem „rendeltetésszerűen használják” a kommunikációs helyzet két tényezőjét, a csatornát és a kódot. A következmény: üzenetről ebben az esetben alig beszélhetünk. A sajtó feladataként értelmezhető tájékoztatás tehát hiányzik. Ez pedig egyértelműen a feladó hibája.

Következő műfajunk a *laudatio (kényszer-) nyugdíjazás alkalmából fennkölt* címet viselhetné.

„A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa Apró Antalnak, az országgyűlés volt elnökének, a munkás-mozgalomban, a szocialista társadalom építésében kifejtett több évtizedes munkája elismeréseként, nyugállomány-ba vonulása alkalmával a Magyar Népköztársaság Érdemrendje kitüntetés adományozta.” [9]

Ismét csak magasztalni tudom a „tájékoztatás” szellemét, amiért minden tényt igyekszik kihagyni a szövegből, ugyanakkor a terjedelmi elvárásoknak eleget tesz. A legpraktikusabb fogás ezekben a híradásokban, hogy egyetlen tulajdonnév kicserélésével tökéletesen új, „informatív” műveket kapunk. A „szocialista társadalom építése” az alapja a kitüntetés átadásának. Csakhogy ez olyan ködös fogalom, amibe beleérthetek, amit akarok: közműves szakipari munka áldozatos és igényes végzését egy életen át, a helyi baseball klub társelnöki tisztének ellátását, partizánharcot a II. világháborúban, belügyminisztériumi betanított munkát (eufemisztikusan: adatszolgáltatást) vagy a „szürke állomány” (munkásörtség) valamely parancsnoki tisztének ellátását. Tehát célszerű lett volna megnevezni, hogy ténylegesen mely érdemek jogosítják fel Apró Antalt a kitüntetés viselésére. Tárgyalt időszakunkban már-már kóros méreteket öltött a kitüntetésgyűjtési láz párt és állami vezetők körében. De vajon mi lehet ennek az oka? Valószínűleg azt óhajtották a különböző érdemekkel demonstrálni, hogy mindannyian a lehető legjobban végezték dolgukat. A nép tehát ne keressen hibát a munkájukban, ne gondolkozzék az ország dolgáról helyettük – ezt legtökéletesebb szinten megteszik ők.

Végezetül nem egy műfajról, hanem olyan terminológiai rétegről szólnék, amely a mozgalmi metanyelvnek szinte valamennyi műfajába betolakodott: a *familiaritás* (nemegyszer a barátság) fogalomköréből vett szavak használatáról. Ezeket ugyanis előszeretettel alkalmazták olyankor, amikor országok, népek, pártok viszonyát óhajtották a legplasztikusabban ábrázolni. Ez a nyelvi sajátosság talán egyenes következménye az „atyáskodó állam” önmítoszáának. Az állam nem polgáraiból állt, hanem fölöttük trónolt, atyai hangnemben osztogatva jótanácsait. Az árukat is inkább elosztotta, mint kereskedett. A jó polgárokkal jól bánt, a rosszakat – mindenki megelégedésére – megbüntette. A familiaritással kapcsolatban ilyen szóhasználati sajátosságokra gondolok, mint: a *kapcsolatok elmélyítése, megpróbáltatásokban edződött szovjet–magyar barátság, testvéri bolgár nép* stb. Esetenként az is előfordulhatott, hogy az internacionalista barátság szakrális magasságokba emelkedett – méghozzá az egyik szocialista ország főfunkcionáriusának nyilatkozatában: „A Szovjetunió és az NDK megbont-hatatlan barátsága (...) köztársaságunk dolgozóinak szent ügyévé vált” [10]. Azt hiszem, ez a non plus ultra, nem is érdemes elemezni a mögöttes szándékokat.

Ennyit szándékoztam elmondani az 1984-es politikai napisajtó nyelvéről. Tudom, hogy sok dolog kimaradt rövid ismertetésemből, hiszen még több műfajt és nyelvhasználati sajátosságot lehetne előhozni e szigorú normarendszerekből, mint amennyiről én szóltam. Műfaji tipologizálásra vár, illetve nyelvhasználati vizsgálatra a *szocialista életkép, a gyárlátogatásról írott gesta*, a különböző szocialista művészetkritikai műfajok stb. Érdemes lenne külön foglalkozni a tipográfiával, képszerkesztéssel, illetve a címadás sajátosságaival is.

Legközelebb 1989 sajtónyelvét fogom vizsgálni.

* * *

Az idézetek a következő lapszámokból származnak:

1. Népszabadság 1984. okt. 4. (3. p. Nagygyűlés az NDK megalakulásának évfordulóján – Faluvégi Lajos beszéde, MIT)
2. Nsz. 1984. okt. 3. (3. p.)
3. Nsz. 1984. okt. 2. (3. p. Várnai Ferenc: Nincs más út)
4. Uo.
5. Nsz. 1984. okt. 2. (3. p.)
6. Uo.
7. Uo.
8. Uo.
9. Nsz. 1984. dec. 20. (4. p. MIT-hír)
10. Nsz. 1984. okt. 3. (2. p. MIT-hír)

Kísértetjárás

Két vagy akár több szó nyelvtanilag megszerkesztett kapcsolatát minden nyelv, így anyanyelvünk is gyakran használja egyes jelentéstartalmak megnevezésére. Ha azt halljuk például, hogy valaki előadást tart a mezei nyúlról, akkor az *előadást tart* és a *mezei nyúl* szókapcsolatokat olyan szerkezeteknek kell fölfognunk, amelyek egy bizonyos tevékenységet, illetőleg egy bizonyos állatot jelentenek. Vannak olyan állandó szókapcsolatok is, amelyek mondatnyi terjedelműek. Ezek gyakran idézetek, vagy idézeteknek hatnak. Efféleket főleg irodalmi művekből, jeles emberek mondásaiból használ fel a beszélő. A szakirodalom szállóigéknek hívja az ilyen állandó szókapcsolatokat. Felhasználásuk során az irodalmi, történelmi, politikai vagy egyéb ismereteink háttére adja hatásukat, kifejezőerejüket; például: *Nyelvében él a nemzet. A kocka el van vetve.*

Tulajdonképpen a szállóigék közé tartozik a *Kísértet járja be Európát, a kommunizmus kísértete* nyelvi alakulat is, amely az 1848-ban megjelent Kommunista Kiáltványból származik, annak legelejéről, Marx és Engels tollából. E szállóigévé vált idézet természetesen a politikai élet nyelvében szokott volt leginkább előfordulni. Az elmúlt évtizedeket megélt olvasónak bizonyosan magának is számos emléke van erről és még számos, az úgynevezett mozgalmi zsargonban virágzó (meg burjánzó) szókapcsolatról, frazeológiai egységről.

A szóban lévő szállóige – mint minden más társa – többnyire a maga természetes stíluskörnyezetében bukkan föl. Azután pedig egyre-másra átkerül(het) más stílusrétegbe, illetőleg jelentésvonatkozásba. Ez még a szokásos használat: „Kísértet járja be Európát: a visszarendeződés kísértete” (Élet és Irodalom. 1989. június 9.), ámbar ebben is látható, hogy az eredeti szállóige csupán a mondanivaló bizonyos keretét szolgál. Ugyanígy ebben a példában: „[...] újból kísértet járja be Erdélyt – nem az elvetett kommunizmusé, hanem amit úgy hívunk: »csauszizmus«” (Magyar Nemzet. 1990. január 29.). Hasonlóképpen az eredeti szerkesztmény jelentéstartalmának egy része (valami elterjed valahol) mutatkozik ebben az átfogalmazásban: „Ismét kísértet járja be Európát, ezúttal a negyedik birodalom kísértete” (Magyar Nemzet. 1990. január 30.). Természetesen a jelentéstartalmak módosulása mellett az eredeti szállóige érzelmi-hangulati ereje is változik némiképpen, de ebből azért megmarad